

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

SPAIN CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND
INNOVATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION: a collection scientific works of the International scientific conference – Madrid, Spain, 2026, Issue 5.

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION**». Which took place in Spain, 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI VA DAVR XARAJATLARI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Nigmatova Shaxrizoda Ganjaboy qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyoti va boshqaruv”

fakulteti K-54-22 guruh talabasi

[Tel:+998-50-571-59-49](tel:+998-50-571-59-49)

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlari va davr xarajatlarining iqtisodiy mohiyati, ularning tarkibi hamda o'zaro farqlari tahlil qilinadi. Ishlab chiqarish xarajatlarining mahsulot tannarxini shakllantirishdagi o'рни va davr xarajatlarining moliyaviy natijalarga ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, xarajatlarni to'g'ri tasniflash va hisobga olishning korxonalar samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Ishlab chiqarish xarajatlari, davr xarajatlari, mahsulot tannarxi, xarajatlar tahlili, boshqaruv hisobi, moliyaviy natijalar, xarajatlarni tasniflash, korxonalar samaradorligi, xarajatlarni boshqarish, iqtisodiy tahlil

Annotation: This article examines the economic essence of production costs and period costs in enterprises, their structure, and key differences. It highlights the role of production costs in forming product cost and the impact of period costs on financial performance. The study also emphasizes the importance of proper classification and accounting of costs for improving business efficiency.

Keywords: Production costs, period costs, product cost, cost analysis, management accounting, financial results, cost classification, enterprise efficiency, cost management, economic analysis.

Аннотация: В данной статье рассматриваются экономическая сущность производственных затрат и затрат периода, их структура и основные различия. Освещается роль производственных затрат в формировании себестоимости продукции, а также влияние затрат периода на финансовые результаты предприятия. Кроме того, обосновывается важность правильной классификации и учета затрат для повышения эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: Производственные затраты, затраты периода, себестоимость продукции, анализ затрат, управленческий учет, финансовые результаты, классификация затрат, эффективность предприятия, управление затратами, экономический анализ.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan xarajatlarni to'g'ri boshqarish va ularni chuqur tahlil qilishga bog'liq. Xarajatlar korxonaning moliyaviy natijalarini shakllantiruvchi eng muhim omillardan biri bo'lib, ular orqali foyda darajasi, mahsulot tannarxi va umumiy rentabellik aniqlanadi. Shu nuqtai nazardan, ishlab chiqarish xarajatlari va davr

xarajatlarini bir-biridan aniq farqlash va ularni to'g'ri hisobga olish korxonalar boshqaruvida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar o'rtasidagi raqobatning kuchayib borishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishni va resurslardan oqilona foydalanishni talab etadi. Bunday sharoitda xarajatlarni puxta rejalashtirish, nazorat qilish hamda tahlil etish korxonalar muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Xarajatlar korxonalar faoliyatining barcha bosqichlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mahsulot ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va boshqaruv jarayonlarida yuzaga keladi. Shu sababli xarajatlarni ilmiy asosda tasniflash va ularni samarali boshqarish korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ishlab chiqarish xarajatlari bevosita mahsulot yaratish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan sarf-xarajatlarni o'z ichiga oladi. Ularga xomashyo va materiallar qiymati, ishlab chiqarishdagi ishchilarning ish haqi, energiya xarajatlari hamda ishlab chiqarish bilan bog'liq boshqa sarflar kiradi. Mazkur xarajatlar mahsulot tannarxini shakllantiradi va korxonalar ishlab chiqarish samaradorligini ifodalaydi. Ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali korxonalar mahsulot tannarxini pasaytirishi, natijada bozorda raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Davr xarajatlari esa mahsulot ishlab chiqarish bilan bevosita bog'liq bo'lmagan, ammo korxonalar faoliyatini yuritish uchun zarur bo'lgan xarajatlardir. Ular ma'muriy boshqaruv xarajatlari, marketing va reklama xarajatlari, sotuv bilan bog'liq sarflar hamda ijara va xizmat safarlari xarajatlarini o'z ichiga oladi. Davr xarajatlari ma'lum bir hisobot davrida to'liq xarajat sifatida tan olinadi va mahsulot tannarxiga kiritilmaydi. Shu jihatdan ular ishlab chiqarish xarajatlaridan farq qiladi.

Korxonalar faoliyatida ishlab chiqarish xarajatlari va davr xarajatlarini to'g'ri ajratish buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarning ishonchligini ta'minlaydi. Agar xarajatlar noto'g'ri tasniflansa, mahsulot tannarxi sun'iy ravishda oshib yoki kamayib ketishi mumkin, bu esa foyda ko'rsatkichlarining noto'g'ri shakllanishiga olib keladi. Natijada korxonalar rahbariyati tomonidan qabul qilinadigan boshqaruv qarorlari ham samarasiz bo'lishi ehtimoli ortadi.

Xarajatlarni tahlil qilish korxonalar mavjud imkoniyatlarni aniqlash, ortiqcha sarf-xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy boshqaruv tizimlarida xarajatlar auditi, rejalashtirish va nazorat qilish mexanizmlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunda korxonalar har bir xarajat turining iqtisodiy samaradorligini baholab, resurslardan foydalanish darajasini oshirishga intiladi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan hisob tizimlarining rivojlanishi xarajatlarni boshqarish jarayonini yanada takomillashtirmoqda. Zamonaviy dasturlar yordamida xarajatlar real vaqt rejimida monitoring qilinadi, tahlil natijalari tezkor shakllantiriladi va boshqaruv qarorlarini qabul qilish osonlashadi. Bu esa korxonalar iqtisodiy xavflarni kamaytirish va moliyaviy natijalarni yaxshilash imkonini beradi.

Shuningdek, xarajatlarni samarali boshqarish korxonaning uzoq muddatli strategik rivojlanishida ham muhim o‘rin tutadi. Xarajatlar ustidan qat’iy nazorat o‘rnatgan korxonalar investitsion jozibadorligini oshiradi, ichki moliyaviy resurslarni tejaydi va bozordagi mavqegini mustahkamlaydi. Shu sababli ishlab chiqarish va davr xarajatlarini chuqur o‘rganish hamda ularni to‘g‘ri hisobga olish har bir korxonaga uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ishlab chiqarish xarajatlari deganda mahsulot ishlab chiqarish jarayoni bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan xarajatlar tushuniladi. Bu turdagi xarajatlar mahsulot yaratishda bevosita ishtirok etadi va uning tannarxini shakllantiradi. Ularga xom ashyo va materiallar qiymati, ishlab chiqarishda band bo‘lgan ishchilarning ish haqi, ijtimoiy ajratmalar, ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan energiya resurslari hamda asosiy vositalarning amortizatsiyasi kiradi. Ushbu xarajatlarning asosiy xususiyati shundaki, ular dastlab mahsulot qiymatiga qo‘shilib, zaxira sifatida hisobga olinadi va faqat mahsulot sotilgandan keyin xarajat sifatida tan olinadi. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarining kelajakda daromad keltirish bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Davr xarajatlari esa ishlab chiqarish jarayoni bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan, lekin korxonaning umumiy faoliyatini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan xarajatlardir. Bunday xarajatlar ma‘lum bir hisobot davrida yuzaga keladi va darhol moliyaviy natijalarga ta‘sir qiladi. Davr xarajatlariga boshqaruv xarajatlari, marketing va reklama xarajatlari, sotuv bilan bog‘liq xarajatlar, ofis ijarasi, kommunal xizmatlar va xizmat safarlari xarajatlari kiradi. Ushbu xarajatlar mahsulot tannarxiga kiritilmaydi, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri foyda va zarar hisobotida aks ettiriladi.

Ishlab chiqarish xarajatlari va davr xarajatlari o‘rtasidagi asosiy farq ularning iqtisodiy mazmuni va moliyaviy hisobda aks ettirilishida namoyon bo‘ladi. Ishlab chiqarish xarajatlari mahsulot bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uning qiymatini shakllantiradi, davr xarajatlari esa korxonaning umumiy boshqaruvi va sotuv faoliyati bilan bog‘liqdir. Bundan tashqari, ishlab chiqarish xarajatlari vaqtincha aktiv sifatida hisobga olinib, keyinchalik xarajatga aylansa, davr xarajatlari darhol xarajat sifatida tan olinadi. Shu sababli, ishlab chiqarish xarajatlari kelgusida foyda keltiruvchi omil sifatida qaralsa, davr xarajatlari joriy davr foydasini kamaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Korxonada xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash va hisobga olish boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi. Agar xarajatlar noto‘g‘ri guruhlangan bo‘lsa, mahsulot tannarxi noto‘g‘ri hisoblanadi, bu esa narx belgilashda xatoliklarga olib keladi va korxonaning raqobatbardoshligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, davr xarajatlarini nazorat qilish va ularni optimallashtirish orqali korxonaga o‘z rentabelligini oshirishi mumkin. Zamonaviy sharoitda xarajatlarni samarali boshqarish korxonaga muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Ishlab chiqarish xarajatlari va davr xarajatlari korxonada turli vazifalarni bajaradi va moliyaviy natijalarga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ularni to'g'ri ajratish, hisobga olish va tahlil qilish orqali korxonada o'z faoliyatini samarali tashkil etishi, xarajatlarni kamaytirishi va foydani oshirishi mumkin.

Ishlab chiqarish va davr xarajatlarini chuqurroq tahlil qilishda ularni faqat nazariy emas, balki amaliy nuqtai nazardan ham ko'rib chiqish muhim. Masalan, korxonalarda ko'pincha xarajatlarni noto'g'ri tasniflash holatlari uchraydi. Bu esa mahsulot tannarxining sun'iy ravishda oshib yoki kamayib ko'rinishiga olib keladi. Natijada noto'g'ri narx siyosati shakllanadi va korxonada zarar ko'rishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy boshqaruv hisobida xarajatlarni tahlil qilish uchun turli usullar qo'llaniladi. Ulardan biri — faoliyatga asoslangan xarajatlar usuli (ABC usuli) bo'lib, u xarajatlarni aniq faoliyat turlari bo'yicha taqsimlash imkonini beradi. Bu usul ayniqsa yirik korxonalarda xarajatlarni aniqroq hisoblash va nazorat qilishda samarali hisoblanadi.

Davr xarajatlarini boshqarishda byudjetlashtirish muhim vosita hisoblanadi. Har bir bo'lim uchun alohida xarajatlar rejasini tuziladi va amaldagi xarajatlar shu reja bilan solishtirib boriladi. Bu orqali ortiqcha sarf-xarajatlar aniqlanadi va ularni kamaytirish choralari ko'riladi. Ayniqsa, reklama va boshqaruv xarajatlari ustidan nazoratni kuchaytirish korxonada foydasini oshirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish uchun korxonalar resurslardan samarali foydalanishga e'tibor qaratishi zarur. Masalan, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni kamaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish orqali sezilarli iqtisodiy samaraga erishish mumkin.

Yana bir muhim jihat — xalqaro tajribani o'rganishdir. Rivojlangan davlatlar korxonalarida xarajatlarni boshqarish tizimi ancha takomillashgan bo'lib, ular raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlardan keng foydalanadi. Bu esa xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish va tezkor qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, ishlab chiqarish va davr xarajatlarini samarali boshqarish korxonaning raqobatbardoshligini oshirish, foydani ko'paytirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, ushbu mavzuni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham o'rganish har bir iqtisodchi va menejer uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarish xarajatlari va davr xarajatlari korxonada faoliyatining muhim tarkibiy qismlari bo'lib, ularni to'g'ri ajratish va hisobga olish moliyaviy natijalarni aniqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ishlab chiqarish xarajatlari mahsulot tannarxini shakllantirib, kelgusida daromad keltirishga xizmat qilsa, davr xarajatlari bevosita joriy davr foydasiga ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, korxonalarda xarajatlarni to'g'ri tasniflash, ularni samarali boshqarish va muntazam tahlil qilib borish zarur. Bu esa nafaqat mahsulot

tannarxini aniq belgilash, balki resurslardan oqilona foydalanish, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va korxonaning umumiy iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi.
3. Karimov A.A., Xodiev B.Y. Boshqaruv hisobi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
4. To'xtayev N.T. Korxonona iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. G'ulomov S.S. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
6. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. – Pearson, 2018.
7. Drury C. Management and Cost Accounting. – Cengage Learning, 2019.
8. Atrill P., McLaney E. Accounting and Finance for Non-Specialists. – Pearson, 2020.
9. Kaplan R.S., Atkinson A.A. Advanced Management Accounting. – Prentice Hall, 2017.
10. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) materiallari.

